

Η ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ ΣΕ ΑΥΤΗΝ**

Μαρία Π. Νέμετς*

Υποψήφια Διδάκτωρ της Σχολής Οικονομικών και
Πολιτικών Επιστήμων του ΕΚΠΑ,
Αθήνα (Ελλάδα)

Περίληψη:

Εάν ξεκινήσουμε από τον κύριο ορισμό της στρατηγικής που συνεπάγεται τη σύνδεση των διαθέσιμων κεφαλαίων με σκοπό την επίτευξη του τελικού αποτελέσματος - δύναται να τεθούν πολλά ερωτήματα. Αρχικά, ποια ήταν η διάθεση των Ελλήνων για να απελευθερωθούν από τους Οθωμανούς; Δεύτερον, ποιος ήταν ο σκοπός τους; Και στην συνέχεια, πώς κατάφεραν να συνδέσουν την διάθεση με τον σκοπό για την επίτευξη του στόχου - της ελευθερίας; Σε αυτές και άλλες ερωτήσεις, θα προσπαθήσω κατά το εφικτό να δώσω επαρκείς απαντήσεις. Επιπλέον, θα ασχοληθώ με τα θέματα της διατήρησης της πίστης, της παράδοσης και του πολιτισμού υποθέτοντας ότι η θρησκευτική κληρονομιά έφερε επιτυχία τόσο στον ελληνικό, όσο και στο σέρβικο λαό στη διαδικασία απελευθέρωσης. Δημιουργώντας ένα τείχος μεταξύ των κατακτητών μια άλλης θρησκείας και των εαυτών τους, αυτοί οι δύο λαοί κατάφεραν να διατηρήσουν τη δική τους ιδιοπροσωπία. Από τη μια, αυτή ήταν το βασικό κίνητρο για τον αγώνα, και από την άλλη παρείχε μια ευκαιρία να δημιουργηθούν συμμαχίες με λαούς - έθνη κοινών παραδόσεων και συστημάτων αξιών. Έτσι, ορισμένοι από τους κύριους συμμάχους των Ελλήνων προς την απελευθέρωση ήταν ακριβώς οι ορθόδοξοι λαοί - Σέρβοι και Ρώσοι.

Article info:

Received: November 22, 2021
Correction: January 9, 2022
Accepted: February 13, 2022

Λέξεις κλειδιά:

(Γεω)στρατηγική,
Ψυχολογικός μηχανισμός,
θρησκεία,
Κρίση ταυτότητας,
Σύστημα αξιών,
Κίνητρα,
Ψυχολογικός παράγοντας,
Εμπιστοσύνη,
Απελευθέρωση.

** Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο του *Ιδρύματος Εθνικού και Θρησκευτικού Προβληματισμού* και του *Περιοδικού SingiLogos – Πανεπιστημίου Singidunum - Βελιγραδίου* για τα 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση (7/11/2021).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Καθώς η στρατηγική αντιπροσωπεύει τη σύνδεση των διαθέσιμων κεφαλαίων με τον σκοπό προκειμένου να επιτευχθεί το τελικό αποτέλεσμα, για την επιτυχημένη της εφαρμογή είναι απαραίτητο να υπάρχουν σαφείς στόχοι, πόροι και κατάλληλη τακτική για τη χρήση τους.¹ Οι γεωστρατηγικοί στόχοι τις περισσότερες φορές κατευθύνονται προς την επίτευξη αλλαγής της γεωπολιτικής κατάστασης, δηλ. αλλαγή στη συμπεριφορά κάποιου ή αλλαγή στις συνθήκες με τη λήψη ορισμένων αποφάσεων. Έτσι, για τον σαφή ορισμό τους, καθοριστικής σημασίας είναι η συνειδητοποίηση των προτεραιοτήτων, βάσει των οποίων θα προσδιοριστεί η στρατηγική, αλλά και θα δημιουργηθούν οι απαραίτητες «συμβάσεις» λόγω των νέων καταστάσεων κατά την εφαρμογή της. Στη συνέχεια, θα πρέπει να έχει κάποιος πλήρη εικόνα των δικών του πόρων, γιατί μόνο η ακριβής και ολοκληρωμένη αναθεώρησή τους μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση του ρόλου τους, στην έγκαιρη και επαρκή εκμετάλλευση και στις αναπόφευκτες αλλαγές στη διαθεσιμότητα σε διαφορετικές χρονικές στιγμές. Επιπλέον, η αναλυτική και λεπτομερής γνώση του στόχου / του αντικειμένου της προτεινόμενης στρατηγικής είναι ίσως το πιο σημαντικό βήμα σε αυτή τη διαδικασία.² Η ειδική παρατήρηση ικανοτήτων και κλίσεων των πιθανών αντιπάλων είναι αυτό που μπορεί να φέρει πλεονέκτημα στο τελικό αποτέλεσμα. Και όχι μόνο όσον αφορά τους πόρους που διαθέτουν και τον τρόπο που θα επιλέξουν, αλλά και τη γνώση για τον τρόπο σκέψης³ και τα πρότυπα συμπεριφοράς τους. Τέλος, δεδομένου ότι η αρχαία παράδοση της θεωρίας του δίκαιου του πολέμου δεν εξετάζει μόνον την αναλογικότητα και την επιλογή των μέσων, αλλά και την πιθανότητα επιτυχίας, είναι απαραίτητο να εκτιμηθεί αφενός ο βαθμός στον οποίο η επιτυχία είναι δυνατή και, αφετέρου, εάν οι συνέπειές της μπορεί να είναι αρνητικές για όσους εφαρμόζουν την εν λόγω στρατηγική.⁴

Όσον αφορά στην στρατηγική της απελευθέρωσης των Ελλήνων, αν και ο κύριος στόχος ήταν η ήττα των Τούρκων και η επιστροφή των καταπιεσμένων από τον μουσουλμανικό ζυγό εδαφών, ο βασικός της σκοπός, όμως, προσέβλεπε στην οικοδόμηση της εθνικής συνείδησης στον λαό. Δηλαδή, επί τουρκοκρατίας προέκυψε κρίση ταυτότητας, απολύτως δικαιολογημένη από τα γεωπολιτικά γεγονότα και τις πραγματικές συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων υπό την τότε εξουσία. Ωστόσο, αυτή η κρίση δεν εμφανίστηκε αμέσως και ξαφνικά αλλά ενείχε κυρίως ψυχολογικά κίνητρα. Ο προσφιλέστερος τρόπος για να επιτευχθεί αυτό ήταν να αμφισβητηθούν οι εθνικές αξίες του λαού οι οποίες και εδράζοντο σε ένα πεπαγιαμένο σύστημα αξιών.⁵ Όταν αυτό εκτελεσθεί με επιτυχία, τότε η τάση του λαού για την ικανοποίηση των νεοεμφανιζόμενων κινήτρων (π.χ. του κινήτρου για ανεξαρτησία, αναγνώριση ή απόκτηση) αφήνει χώρο κατάλληλο για την εφαρμογή μηχανισμών εκφοβισμού και χειραγώγησης. Ορισμένοι συγγραφείς πιστεύουν ότι η πτώση της Κωνσταντινούπολης και η υπό μουσουλμανική κυριαρχία της το 1453, αλλά και οι δύσκολες συγκρούσεις με τους Λατίνους που προηγήθηκαν, είναι αρκετά ισχυροί λόγοι για να χαθεί η αυτοπεποίθηση του ελληνικού λαού και να κλονισθεί το δικό του σύστημα αξιών, στάσεων, κανόνων, πεποιθήσεων, κινήτρων και χαρακτηριστικών. Με άλλα λόγια - την εθνική του ταυτότητα.

1 Νέμετς / Nemes 2020, 316.

2 Craig & Gilbert 1986, 871.

3 Για περισσότερες πληροφορίες: Naj 2012, 249.

4 Νέμετς / Nemes 2020, 317.

5 Για περισσότερες πληροφορίες: Νέμετς / Nemes 2020, 307.

Επομένως, δεν φαίνεται παράξενο που πάνω από όλα ήταν απαραίτητη η αναβίωση της εθνικής ταυτότητα των Ελλήνων. Έτσι, το βασικό καθήκον της τακτικής ήταν να χρησιμοποιηθούν οι γεωπολιτικά διαθέσιμοι πόροι για την ανάπτυξη του ψυχολογικού παράγοντα, ως του κατεξοχήν «υπερόπλου» έναντι στην κυριαρχία των κατακτητών. Ως εκ τούτου, στον αγώνα για την εθνική ταυτότητα συχνά τονιζόταν η πολιτιστική αναγνωρισιμότητα και δινόταν έμφαση στην εθνική κυριαρχία και στην διαμόρφωση εθνικών θεσμών.⁶ Κατά την οικοδόμηση της ελληνικής στρατηγικής της απελευθέρωσης, τέτοια τακτική υποστηρίχθηκε από ένα εξαιρετικά ισχυρό κίνητρο αυτοεπιβεβαίωσης, ενώ η ανάγκη για την πρότερη εξουσία και την πλήρη ελευθερία αντλούσε τις τροφοδοτήσεις της και από την επιτυχία του αδελφικού σέρβικου λαού.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΥΠΕΡΒΑΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Η πτώση του Βυζαντίου, του φυσικού κληρονόμου της ελληνιστικής περιόδου και του καλύτερου υπέρμαχου της δόξας και των πολιτιστικών επιτευγμάτων της αρχαίας Ελλάδας, κάτω από τους θηριώδεις κατακτητές της μουσουλμανικής πίστης, σήμαινε από μόνη της δυσκολίες στη διατήρηση της πολιτιστικής και εθνικής ταυτότητας του ελληνικού λαού. Εάν προστεθεί το γεγονός ότι η καταπίεση διήρκεσε για αρκετούς αιώνες και ότι οι πολιτισμικές εφορμήσεις αποδυναμώνονταν ενώπιον της συνείδησης του λαού, αλλά και ότι η Τουρκία συνειδητά και σκόπιμα συνέβαλε σε αυτήν την απόσταση, είναι απορίας άξιον πώς η κρίση ταυτότητας δεν είχε μεγαλύτερες και εκτεταμένες συνέπειες για τους Έλληνες.

Η ευτυχής ριοχές της Μέσης Ανατολής, της Βόρειας Αφρικής και των Βαλκανίων, αντιμετώπιζε μεγάλο αριθμό διαφορετικών λαών και θρησκειών. Δεδομένου ότι έπρεπε να τους διαχειρίζονται άψογα, κατέφυγαν στην τακτική της δημιουργίας των μιλλέτ⁷ και της διαίρεσης του πληθυσμού - βάσει της θρησκείας, και όχι της εθνικότητας. Η εν λόγω επιλογή επέφερε την δημιουργία του ορθόδοξου μιλλέτ, που ήταν το δεύτερο μεγαλύτερο (αμέσως μετά το μουσουλμανικό), έτσι ώστε το ποιόνιο μπορούσε να αναμένει απρόσκοπτη ομολογία της πίστης του. Κάποιοι πιστεύουν ότι στην Εκκλησία δόθηκαν ευρύτερες εξουσίες και προνόμια από εκείνα που εκχωρήθηκαν από τους βυζαντινούς αυτοκράτορες.⁸ Αυτό είχε και την αρνητική του πλευρά - οι εκκλησιαστικοί ηγέτες, ως θρησκευτικοί και κοσμικοί ηγέτες, ήταν οι πρώτοι που δέχθηκαν επίθεση όταν ο λαός αντιστάθηκε στην κυριαρχία του σουλτάνου. Δεν πρέπει να ξεχαστεί ότι, παρά το γεγονός αυτό, η Εκκλησία πρώτη υποστήριξε την εξέγερση των Σέρβων όταν «όλος ο λαός ευρίσκετο σε αναβρασμό λόγω της είδησης της σφαγής, η οποία διαδόθηκε ταχύτατα σ' όλη την χώρα».⁹

6 Νέμετς / Nemetcs 2020, 307.

7 **Μιλλέτ** - ένα σύστημα διοίκησης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία με επικεφαλής τις θρησκευτικές αρχές της αντίστοιχης κοινότητας και το οποίο απολάμβανε υψηλό βαθμό αυτοδιοίκησης.

8 Για περισσότερες πληροφορίες: Klog 2000, 14.

9 Λόης 2017, 165.

Αν και όλοι οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί της Αυτοκρατορίας (Έλληνες, Βούλγαροι, Βλάχοι, Αλβανοί και Άραβες) ανήκαν σε αυτό το μιλλέτ, οι Τούρκοι το αποκαλούσαν ελληνικό μιλλέτ, ίσως διότι τη θέση του Οικουμενικού Πατριάρχη πάντα κατείχαν Έλληνες. Για αυτόν τον λόγο δεν φαίνεται παράξενο που τον 19^ο αιώνα, με την όξυνση του αγώνα για τη δική του ταυτότητα, η κυριαρχία των Ελλήνων αντιμετώπιζε αυξανόμενη αντίσταση από άλλους ορθόδοξους λαούς στο μιλλέτ. Επιπλέον, η ελληνική επιρροή στην Κωνσταντινούπολη ήταν τεράστια και μακροχρόνια, ιδίως λόγω της αξιοζήλευτης θέσης των Φαναριωτών στο πολιτικό και οικονομικό σύστημα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η θέση της ελληνικής "αριστοκρατίας" ήταν τόσο ευνοϊκή που μερικές φορές «εξομοίωναν τα συμφέροντά της με τη διατήρηση της ακεραιότητας της Αυτοκρατορίας και ελάχιστοι από αυτούς συμμετείχαν ενεργά στον αγώνα για ανεξαρτησία».¹⁰ 10 Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το φαινόμενο αυτό ήταν αναμενόμενο και απολύτως δικαιολογημένο, αν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι ο αναφερόμενος πληθυσμός ικανοποίησε με αυτόν τον τρόπο το κίνητρό του για την διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητάς του στο υπάρχον γεωστρατηγικό περιβάλλον.

Η θετική πλευρά αυτής της κατάσταση ήταν ότι ο ελληνικός λαός μπόρεσε να διατηρήσει και τις θρησκευτικές συγκείμενες της ταυτότητάς του σε αυτούς τους δύσκολους καιρούς. Ένωθε ένα είδος υπεροχής έναντι των άλλων λαών της Αυτοκρατορίας λόγω της συνέπειας προς την παράδοση τόσο των θρησκευτικών όσο και των πολιτικών ηγετών. Έτσι, η Ορθοδοξία έγινε η βάση για την οικοδόμηση του συστήματος αξιών των Ελλήνων σε μια εποχή που η εθνική τους ταυτότητα διαταράχτηκε. Με τον τρόπο αυτό, όχι μόνο δημιουργήθηκε ένα φράγμα μεταξύ των κατακτητών μιας άλλης πίστης και του ελληνικού λαού, αλλά κατέστη επίσης δυνατή η σύνδεση με λαούς του ίδιου ή παρόμοιου συστήματος αξιών - Ρώσους και Σέρβους.

Η ΑΡΧΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ

Αν και στην ιστορία του ελληνικού λαού η περίοδος του 16^{ου} και του 17^{ου} αιώνα θεωρείται μια 'σκοτεινή εποχή' στην οποία η ιδέα της απόρριψης του ζυγού φαινόταν τόσο μακρινή, πρακτικά ανύπαρκτη - εντούτοις την περίοδο αυτή ανελήφθησαν γεωστρατηγικού τύπου πρωτοβουλίες. Επιπλέον, όπως συμβαίνει συνήθως με λαούς που μάχονται ή αγωνιούν για την ελευθερία τους, οι Έλληνες εκείνης της περιόδου προσέβλεπαν σθεναρά στην έξωθεν συνδρομή και είχαν προφητείες και αποκαλυπτικές πεποιθήσεις για την τελική απελευθέρωση μέσω θείας μεσιτείας, οι οποίες θα χρησιμοποιηθούν σοφά για τη δημιουργία μιας μεταγενέστερης στρατηγικής Σύμφωνα με τον συγγραφέα R. Klog, «την ιδιαίτερη εμπιστοσύνη απολάμβανε ο θρύλος του 'ξανθού γένους' των απελευθερωτών από το βορρά, στον οποίο πολλοί αναγνώρισαν τους Ρώσους, τον μόνο ορθόδοξο λαό που δεν ήταν στην οθωμανική αιχμαλωσία».¹¹ Με βάση αυτές τις πληροφορίες, μπορούν να εξαχθούν δύο συμπεράσματα: 1) η στάση απέναντι στους Ρώσους ως ανώτερους αντιπάλους των Οθωμανών και η εδραιωμένη πεποίθηση ότι οι Ορθόδοξοι αδελφοί θα τους φέρουν ελευθερία, καθώς και εμπιστοσύνη στην καλοσύνη και τη στοργή τους· 2) πλήρης απουσία συνειδητοποίησης της δυνατότητας

¹⁰ Klog 2000, 27.

¹¹ Klog 2000, 27.

απελευθέρωσης με τις δικές τους δυνάμεις. Ως εκ τούτου, δεν είναι περίεργο που κάθε πίεση που άσκησε η Ρωσία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε έντονη απήχηση στις ελληνικές χώρες και ο πόλεμος μεταξύ αυτών των δύο δυνάμεων από το 1768 έως το 1774 προκάλεσε ιδιαίτερο ενθουσιασμό. Αν και ο πόλεμος δεν έφερε καμία ουσιαστική βελτίωση, οι Ρώσοι παρουσιάστηκαν τότε ως προστάτες όλων των Ορθοδόξων στην Αυτοκρατορία, και οι προφητείες παρέμεναν ακόμα παρούσες ως μια αχτίδα ελπίδας σε δύσκολες στιγμές.

Ταυτόχρονα, η σταθερή επιρροή και η καλή φήμη των Φαναριώτικων οικογενειών κέρδισαν την εμπιστοσύνη των Οθωμανών, γεγονός που οδήγησε σε εξαιρετική θέση τους Έλληνες εμπόρους και εφοπλιστές, έτσι ώστε η εμπορική τάξη να σχηματίσει εν τέλει ένα εξαιρετικά ισχυρό δίκτυο αποικιών σε όλη την Ευρώπη. Και συγκεκριμένα, η απόφαση της οθωμανικής κυβέρνησης να απαγορεύσει τις συναλλαγές των μουσουλμάνων εμπόρων με τους 'άπιστους',¹² όπως αποκαλούσαν τους χριστιανούς - χρησιμοποιήθηκε από τους Έλληνες με τον πιο έξυπνο τρόπο, επιλογή η οποία θα συνδράμει και στην υλοποίηση των στόχων. Βρίσκοντας τη θέση τους στο οθωμανικό σύστημα διοίκησης ως μεσολαβητή μεταξύ της Κωνσταντινούπολης και των χριστιανικών κρατών στη Δύση, οι Έλληνες όχι μόνο είχαν μεγάλη επιρροή στην Υψηλή Πύλη, αλλά επέτυχαν την δημιουργία τεράστιων εμπορικών αποικιών σε μερικές από τις μεγαλύτερες ευρωπαϊκές πόλεις. Κατά συνέπεια, ως ένα είδος σύνδεσης μεταξύ των Οθωμανών και του υπόλοιπου κόσμου, αλλά και μεταξύ των αγορών της Δυτικής Ευρώπης και της Μέσης Ανατολής, «οι Έλληνες και εξελληνισμένοι έμποροι εξασφάλισαν σταδιακά πρωταγωνιστικό ρόλο στο εμπόριο της Αυτοκρατορίας εξάγοντας πρώτες ύλες και εισάγοντας έτοιμα προϊόντα της Δύσης και αποικιακά αγαθά, ώστε τα ελληνικά να γίνουν *lingua franca* του βαλκανικού εμπορίου».¹³ Επιπροσθέτως, στα τέλη του 18^{ου} αιώνα δόθηκε η δυνατότητα στους Έλληνες ναυτικούς να πλεύσουν στη Μαύρη Θάλασσα με ρωσική σημαία, γεγονός που μείωσε την εξάρτησή τους από τις τουρκικές αρχές.¹⁴ Λαμβάνοντας υπόψη τη γενική στρατιωτική, εδαφική και οικονομική αποδυνάμωση των Οθωμανών εκείνης της περιόδου, αυτό μπορεί να θεωρηθεί ισχυρό κίνητρο για την συνέχεια του αγώνα. Έτσι, η συγχώνευση τμημάτων της επιχειρηματικής αστικής τάξης και της πολιτικής διανοήσης κατά τη διάρκεια του Διαφωτισμού έγινε αναπόφευκτη και οδήγησε στη διαμόρφωση της ιδέας περί της ελληνικής εθνικής ταυτότητας.

12 Proroković 2018, 673.

13 Klog 2000, 27.

14 Proroković 2018, 674.

ΑΝΑΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ

Αν και οι περισσότεροι έμποροι δεν ενδιαφέρθηκαν για την εθνική υπόθεση και την απελευθέρωση από τους Τούρκους, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η έμμεση συμβολή τους ήταν καθοριστική. Αυτή η επιχειρηματική τάξη παρείχε τα υλικά μέσα για την πνευματική αναβίωση που ήταν καθοριστική για την *οικοδόμηση μιας στενότερης ελληνικής ταυτότητας και τον διαχωρισμό της από την προηγούμενη, ευρύτερη και πιο έντονη Ορθόδοξη*. Εκτός από τη χρηματοδότηση της έκδοσης βιβλίων για Έλληνες αναγνώστες και τον εξοπλισμό σχολείων και βιβλιοθηκών, οι έμποροι παρείχαν επιπλέον υλική υποστήριξη στους νέους Έλληνες κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους σε πανεπιστήμια της Δυτικής Ευρώπης. Χάρη σε αυτό, οι Έλληνες μαθητές γνώρισαν τις μεθυστικές ιδέες του Διαφωτισμού, του εθνικορομαντισμού και της Γαλλικής Επανάστασης, ενώ συνειδητοποίησαν και πόσο σημαντική θέση στη ζωή των μορφωμένων Ευρωπαίων κατέχει ο πολιτισμός και η γλώσσα της πατρίδας τους. Αν και οι «αιώνες τουρκοκρατίας σχεδόν έσβησαν κάθε μνήμη του αρχαίου κόσμου, η μελέτη των κειμένων του διαφωτισμού οδήγησε στην συνειδητοποίηση ότι οι τότε Έλληνες ήταν κληρονόμοι ενός κληροδοτήματος που απολάμβανε αμέριστου σεβασμού σε όλο τον πολιτισμένο κόσμο».¹⁵ Το ίδιο το γεγονός ότι η αρχαιολατρία και η προγονοπληξία σχεδόν εξελίχθηκαν σε μια μοιραία εμμονή του ελληνικού λαού τις παραμονές του Πολέμου της Ανεξαρτησίας συνηγορεί υπέρ όλων όσων έχουν ειπωθεί μέχρι τώρα - ότι δηλαδή ο αγώνας για την εθνική ταυτότητα συχνά δίνει έμφαση στην πολιτιστική αναγνώριση και ενίσχυση στην κυριαρχία, καθώς και στο γεγονός ότι ο σκοπός της ελληνικής στρατηγικής ήταν πραγματικά η αναβίωση της ταυτότητας ως απαρέγκλιτης προϋπόθεσης της απελευθέρωσης από τον μουσουλμανικό ζυγό.

Έχοντας κατά νου ότι αρκετές σημαντικές αλλαγές έγιναν στην ελληνική κοινωνία κατά τον 18^ο αιώνα, ήταν αναμενόμενο ότι θα ενεθάρρυναν τους πιο γενναίους από τους Έλληνες να σχεδιάσουν απελευθερωτικές δραστηριότητες κατά των Τούρκων. Καθώς οι πρώτες αφορμήσεις του εθνικού κινήματος εμφανίστηκαν πριν από το τέλος του αιώνα, η ανάπτυξη του κρίθηκε ως ιδιαίτερος επιτυχής - «όχι μόνο επειδή ήταν *το πρώτο εθνικό κίνημα που αναπτύχθηκε στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, αλλά και επειδή ήταν το πρώτο που αναπτύχθηκε σε ένα μη χριστιανικό περιβάλλον - στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*».¹⁶ Έτσι, στις 14 Σεπτεμβρίου 1814 ιδρύεται η Φιλική Εταιρεία στην Οδησό (νότια Ρωσία) από τρία νεαρά μέλη αυτής της φωτισμένης γενιάς. Αυτή η ρωσική πόλη με μια μεγάλη ελληνική κοινότητα γίνεται το κέντρο αυτής της μυστικής επαναστατικής οργάνωσης μέσω της οποίας ανατροφοδοτήθηκε παντί τρόπο ο εθνικός απελευθερωτικός αγώνας. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι η Φιλική Εταιρεία από απόψεως γεωστρατηγικής υποστήριζε τη δημιουργία ελεύθερων βαλκανικών ορθόδοξων κρατών, επειδή πίστευε ότι οι Έλληνες θα ταυτίζονταν περισσότερο με αυτή την πλευρά της ταυτότητάς τους. Για τον λόγο αυτό, και ανέλαβαν μια συντονισμένη στρατιωτική δράση κατά της Τουρκίας, στην οποία θα συμμετείχαν η Μολδαβία, η Βλαχία και η μερικώς απελευθερωμένη Σερβία. Επιπλέον, από την αρχή της ύπαρξης αυτής της οργάνωσης, η ηγεσία της διέδωσε την φήμη ότι απολαμβάνει την υποστήριξη της Ρωσίας, ευελπιστώντας έτσι να ενισχύσει το φρόνημα του ελληνικού λαού.

¹⁵ Klog 2000, 29-30.

¹⁶ Klog 2000, 21.

Ωστόσο, το ισχυρότερο ψυχολογικό κίνητρο στο ελληνικό εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα ενεργοποιήθηκε στις 25 Μαρτίου 1821, όταν ο Μητροπολίτης Πατρών και μέλος της Φιλικής Εταιρίας - Γερμανός ευλόγησε τη σημαία των επαναστατημένων Ελλήνων στη μονή της Αγίας Λαύρας. Αυτή η κίνηση ήταν καθοριστικής σημασίας για τη διατήρηση και την ενίσχυση της ελληνικής ταυτότητας και του ζήλου για τον αγώνα, και δεν φαίνεται καθόλου παράξενο που αυτήν την ημερομηνία ακόμα και σήμερα εορτάζεται η εθνική επέτειο της εθνικής Παλιγενεσίας. Ορισμένοι επιστήμονες και αναλυτές γεωπολιτικών και γεωστρατηγικών θεμάτων πιστεύουν ότι η Πελοποννησιακή Εξέγερση δεν θα είχε εξελιχθεί σε έναν πανελλαδικό αγώνα για εθνική απελευθέρωση αν δεν υπήρχαν μαζικά και βάνουσα τουρκικά αντίποινα εναντίον του ελληνικού πληθυσμού και του ορθοδόξου κλήρου του. Και ειδικά εκείνη τη στιγμή που το αχαλίνωτο πλήθος απαγχόνιζε τον Πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄ στην Κωνσταντινούπολη το Πάσχα του 1821. Το εν λόγω γεγονός όχι μόνο τρομοκράτησε την κοινή γνώμη των Ευρωπαίων Χριστιανών, αλλά και συνέβαλε τόσο στην αφύπνιση συμπάθειας για τους Έλληνες εξεγερμένους όσο και στην μεταξύ τους ομόνοια. Λίγο αργότερα, η Ελληνική Επανάσταση έγινε διεθνές ζήτημα που τράβηξε την προσοχή ολόκληρης της Ευρώπης.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ ΣΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Καθώς κάθε πόλεμος εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας γεννούσε ελπίδες για απελευθέρωση στους Σέρβους, αυτοί τακτικά τάσσονταν στο πλευρό της Ρωσίας και της Αυστρίας και τους παρείχαν τη στρατηγική και στρατιωτική τους υποστήριξη. Έτσι, κατά την περίοδο προετοιμασίας του πολέμου κατά της Τουρκίας, η Ρωσία αυτοκράτειρα Αικατερίνη Β΄ υπολόγιζε στην ενεργό συμμετοχή των βαλκανικών λαών. Αφού ανέπτυξε επαφές με τους αρχηγούς τους, το 1769 διακήρυξε σε όλους τους Ορθοδόξους να ξεσηκωθούν εναντίον των κατακτητών μόλις ο ρωσικός στρατός αρχίσει τις προγραμματισμένες επιχειρήσεις. Επιπλέον, ο κόμης Petar Alexandrovich Rumyantsev¹⁷ ως αρχιστράτηγος των ρωσικών δυνάμεων στο Δούναβη, τον Ιανουάριο του 1770 έλαβε μια επιστολή από τους άρχοντες της Παλαιάς Βλαχίας και της Βοσνίας που προσέφεραν βοήθεια στους Σέρβους και στον κοινό αγώνα κατά των Οθωμανών. Ως εκ τούτου, δε φαίνεται καθόλου παράξενο το γεγονός ότι οι τουρκικές αρχές τελούσαν σε εγρήγορση έναντι των σέρβων υπηκόων και διεξήγαγαν αρκετά συχνά έρευνες εναντίον των υπόπτων, προκαλώντας έτσι οχλαγωγίες και αναταραχές.

17 **Petar Aleksandrovich Rumyantsev** (1725-1796) - Ρώσος στρατιωτικός ηγέτης, στρατιωτικός θεωρητικός και στρατάρχης. Θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους Ρώσους στρατηγούς του 18^{ου} αιώνα, ο οποίος συμμετείχε στον Επταετές πόλεμο (1753-1763) και ήταν αρχιστράτηγος κατά τους Ρωσοτουρκικούς πολέμους (1768-1774 και 1787-1791). Κέρδισε τον τίτλο 'Задунайскии' (Υπερδουναβίος) για τη νίκη στις μεγάλες μάχες και την υπογραφή της Ειρήνης Κουτσούκ-Καϊναρτζή. Επιπλέον, είναι κάτοχος του Αυτοκρατορικού Τάγματος του Αγίου Αποστόλου Ανδρέα του Πρωτοκλήτου, του Στρατιωτικού Τάγματος του Αγίου Γεωργίου, του Αγίου Αλεξάνδρου Νιέφσκι, της Αγίας Άννας και έγινε μέλος της Αυτοκρατορικής Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών στην Αγία Πετρούπολη. Συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξη της ρωσικής στρατιωτικής σκέψης τον 18^ο αιώνα, ως εξαιρετικά παραγωγικός στρατιωτικός συγγραφέας. (Κατά: Prema: Bihalji-Merin et al. 1986, τόμος III, 239)

Η πρώτη φάση της σερβικής εξέγερσης άρχισε το 1804, «μετά τη δολοφονία των εβδομήντα δύο (72) προκρίτων Σέρβων, όταν οι Σέρβοι άρχοντες που διέφυγαν τον θάνατο από τους γενίτσαρους κατέφυγαν στα βουνά και πυκνά δάση».¹⁸ Για τον λόγο αυτό, ορισμένοι συγγραφείς ισχυρίζονται ότι οι Σέρβοι είχαν μερίδιο στις ελληνικές απελευθερωτικές δραστηριότητες ακόμη και πριν από την περίφημη ημέρα της 25^{ης} Μαρτίου 1821. Σε ορισμένες από αυτές, οι βασικοί πρωταγωνιστές ήταν Σέρβοι ηγέτες ή βετεράνοι της σερβικής εξέγερσης, όπως ο επαναστάτης και σεβαστό μέλος της Φιλικής Εταιρίας - αρχηγός **Karađorđe Petrović**,¹⁹ ο οποίος είχε συχνές και ισχυρές επαφές με εκπροσώπους αυτής της οργάνωσης. Επιπλέον, είναι γνωστό ότι το 1821 ο πρίγκιπας Αλέξανδρος Υψηλάντης «έδωσε το έναυσμα της επανάστασης με στρατό από Έλληνες, Σέρβους, Βούλγαρους και Μαυροβούνιους».²⁰ Μερικοί από τους πιο γνωστούς Σέρβους μαχητές είναι ο καπετάνιος **Milenko Stojković**,²¹ ο **Petar Dobrnjac**,²² ο **Mladen Milovanović**²³ και ο **Prodan Gligorijević**.²⁴ Ωστόσο, πιστεύεται ότι από όλους τους Σέρβους που πολέμησαν στην Ελληνική Επανάσταση, ίσως τη μεγαλύτερη κληρονομιά

18 Λόης 2017, 165.

19 **Karađorđe Petrović** (1768-1817) - εθνικός ηγέτης στην Πρώτη Σέρβικη Εξέγερση, γνωστός για την αντίσταση στην τουρκική βία από νεαρή ηλικία. Μετά την επιστροφή των Γενιτσάρων στον Βελιγράδι, πήγε στους χαϊντούκους (Σέρβοι επαναστάτες) και άρχισε να προετοιμάζει μεγάλη κλίμακα αντίσταση με σημαντικούς ανθρώπους της εποχής. Ξέφυγε από τη Σφαγή των Κνέζων και στη συνάντηση στο Orašac εξελέγη αρχηγός της εξέγερσης. Συνέδεσε την εξεγερμένη Σερβία με τη Ρωσία και την Αυστρία και στις πιο ένδοξες μέρες ηγήθηκε στη μάχη της Μισάρας και των μαχών για την απελευθέρωση του Βελιγραδίου το 1806. Μετά την κατάρρευση της εξέγερσης, το 1813 μετακόμισε στην Αυστρία και στη συνέχεια στη Ρωσία, όπου συνδέθηκε με τη Φιλική Εταιρία, μια οργάνωση που υπολόγιζε σοβαρά στη βοήθειά του στη γενική εξέγερση των Βαλκάνιων Χριστιανών. Μεγάλος στρατιωτικός ηγέτης και σοφός πολιτικός, πολιτευτής με ευρείες απόψεις και επαναστάτης, αδίστακτος όταν χρειαζόταν, ξεκίνησε και ανέπτυξε τις αναπόφευκτες κοινωνικές διεργασίες με την απελευθερωτική δράση, που οδήγησαν στην εθνική ελευθερία και αναμφισβήτητη επιτυχία στη στρατιωτική και κρατική οικοδόμηση της Σερβίας. (Κατά: Prema: Bihalji-Merin et al. 1986, τόμος II, 221)

20 Λόης 2017, 183.

21 **Milenko Stojković** († κατά το 1831) - στρατιωτικός αρχηγός στην Πρώτη Σέρβικη Εξέγερση, για να γίνει αργότερα ο Δούκας του Πόρετς. Το 1804 στο νησί Adakale σκότωσε τους Οθωμανούς αξιωματούχους που ήταν υπεύθυνοι για τη Σφαγή των Κνέζων (δολοφονία των Σέρβων τοπικών άρχοντων) που προκάλεσαν την Πρώτη Σέρβικη Εξέγερση. Έφτασε στη Μολδαβία με τον λόχο του από Σέρβους μαχητές και τέθηκε υπό τη διοίκηση του Υψηλάντη. Πέρασε το υπόλοιπο της ζωής του στη Ρωσία. (Κατά: Prema: Bihalji-Merin et al. 1986, τόμος III, 508)

22 **Petar Dobrnjac** (1771-1831) - διοικητής του στρατού της Κράινα και δούκας της Α' Σέρβικης Εξέγερσης. Διακρίθηκε στις μάχες του Ivankonac (1805) και του Deligrad (1806), όπου νίκησε τον πασά Ιμπραήμ Μπουσάτι. Κατά τη διάρκεια της Δεύτερης Σέρβικης Εξέγερσης, ήταν ο έμπιστος του άρχοντα Μίλος Ομπρένοβιτς στον Ρώσο Τσάρο Αλέξανδρο Α'. (Κατά: Bihalji-Merin et al. 1986, τόμος I, 654)

23 **Mladen Milovanović** (οκο 1760-1823) - έμπορος, δούκας από την Πρώτη Σέρβικη Εξέγερση, συνεργάτης του Καρατζόρτζε και αρχηγός του κόμματός του, πρωθυπουργός και πρώτος υπουργός Άμυνας. Είχε μια εξαιρετικά ισχυρή επιρροή στον Καρατζόρτζε, αν και ήταν εγωιστής, άπληστος και πολύ αποφασιστικός. Κατηγορείται για την ήττα του Σέρβικου Ανατολικού Στρατού το 1809, καθώς και για τη συμβολή του στην επιτάχυνση της καταστροφής με την αλλαγή του πολεμικού σχεδίου το 1813. (Κατά: Bihalji-Merin et al. 1986, τόμος II, 672)

24 **Hadži-Prodan Gligorijević** (1760-1825) - δούκας από την Πρώτη Σέρβικη Εξέγερση, που διακρίθηκε στις μάχες του 1806, αλλά η ανεπαρκώς προετοιμασμένη εξέγερσή του κατά των Τούρκων (1814) καταπνίγηκε γρήγορα. Μετά από αυτό, μετακόμισε στην Αυστρία, μετά στη Βλαχία και το 1821 έλαβε μέρος στην ελληνική εξέγερση κατά των Τούρκων. (Κατά: Bihalji-Merin et al. 1986, τόμος I, 797)

άφησε ο Vaso Brajević,²⁵ πιο γνωστός στο ελληνικό κοινό ως Βάσος Μαυροβουνιώτης. Ο στρατηγός αυτός εντάχθηκε στον ελληνικό στρατό κατά την πρώτη περίοδο της Επανάστασης και πρωταγωνίστησε σε τριάντα έξι μάχες για την απελευθέρωση αυτής της αδελφικής χώρας. Είναι ομολογουμένως άδικο που αυτός ο επιδέξιος στρατηγός έχει ξεχαστεί από τους συμπατριώτες του, ενώ στην Ελλάδα υπάρχουν δημόσια αγάλματα που τον τιμούν ως τον πιο διάσημο Σέρβο αγωνιστή για την απελευθέρωση των Ελλήνων.

Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι στην αρχή οι Σέρβοι φιλοδοξούσαν να πολεμήσουν υπό τους αρχηγούς τους, ώστε με την πάροδο του χρόνου να μεγαλώνει το αίσθημα εμπιστοσύνης, σύνδεσης και αδελφοσύνης μεταξύ αυτών των δύο λαών, οπότε και οι μονάδες τους αναμειγνύονται. Υπέρ αυτής της στάσης συνηγορεί το γεγονός ότι η πλειοψηφία των Σέρβων που επέζησαν την Επανάσταση δεν επέστρεψαν στην πατρίδα τους. Εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα, νυμφεύθηκαν Ελληνίδες και αφομοιώθηκαν στη νεοσύστατη κοινωνία με τον ίδιο τρόπο που το έκαναν στη Σερβία οι Έλληνες ομόλογοί τους πολεμώντας σε παλαιότερες σέρβικες εξεγέρσεις.

Οι κοινές πολιτισμικές καταβολές εθνών της βυζαντινής κληρονομιάς έφερε και αυτές τις δύο χώρες, αντιμέτωπες με τους ίδιους εχθρούς, ως φυσικούς συμμάχους. Έτσι, στην περαιτέρω πορεία της ιστορίας, αυτές συνεχίζουν να πολεμούν μαζί - τόσο στους Βαλκανικούς, όσο και στους Παγκόσμιους Πολέμους. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει την άθραυστη τους φιλία που άντεξε επί δεκαετίες τις γεωπολιτικές προκλήσεις και συνεχίζει να αντέχει στους στρατηγικούς χειρισμούς των Μεγάλων Δυνάμεων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Αν και η ελληνική εξέγερση του 1821 ήρθε χρονικά μετά τη σερβική και μπορεί να εμπνεύστηκε από αυτή, η σημασία της ήταν πολύ μεγαλύτερη - και όχι μόνο για τη Βαλκανική Χερσόνησο, αλλά για ολόκληρη την Ευρώπη. Ενώ η σερβική εξέγερση είχε τοπικό χαρακτήρα με μικρή επιρροή στην υπόλοιπη Οθωμανική Αυτοκρατορία, η ελληνική είχε εκτεταμένες και διαρκείς συνέπειες ακριβώς λόγω των προαναφερθέντων ρόλων που διεδράματίζουν οι Έλληνες στις υποθέσεις της Αυτοκρατορίας. Επιπλέον, ενώ η σέρβικη επανάσταση (1804) αφορούσε τις αρχές ενός πασαλούκ, η ελληνική, λόγω της γεωπολιτικά σημαντικής θέσης της, έθεσε ζητήματα γεωστρατηγικής και ως προς την Μέση Ανατολή. Επίσης, εισήγαγε τις μεγάλες δυνάμεις - Ρωσία, Μεγάλη Βρετανία και Γερμανία - σε αυτή την ανοιχτή σύγκρουση με τους Οθωμανούς. Τελικά, αυτό το κίνημα οδήγησε στην συνένωση δύο ελληνικών κόσμων - του αυτοκρατορικού κόσμου των Φαναριωτών ηγεμόνων στην Κωνσταντινούπολη και του φτωχού αγροτικού κόσμου στην ενδοχώρα της Ελλάδας. Ίσως όλο αυτό το κείμενο θα μπορούσε να συνοψιστεί

25 **Vaso Brajević** (1797-1847) - Σέρβος στρατιωτικός αρχηγός ελληνικής καταγωγής γεννημένος στο κεντρικό Μαυροβούνιο. Διακρίθηκε στις μάχες της κεντρικής Ελλάδας, όπου ενώθηκε με τον αρχηγό της ελληνικής επανάστασης στην Εύβοια - Νικόλαο Κριεζώτη. Έλαβε μέρος στις μάχες κατά των Οθωμανών στην Αθήνα (1822), όπου έδειξε μεγάλο θάρρος και γενναιότητα. Μετά από έναν επιτυχημένο πόλεμο σε μια σειρά εμφυλίων πολέμων που ακολούθησαν, του απονεμήθηκε ο βαθμός του στρατηγού και του ανατέθηκε μια δύναμη 1.500 μαχητών. Στο απόγειο της καριέρας του έγινε μέλος του Ελληνικού Μυστικού Συμβουλίου και βοηθός του βασιλιά Όθωνα. Εκτιμήθηκε ευρέως από τους Έλληνες συμπολεμιστές του ως ένας από τους καλύτερους πολεμιστές εκείνης της εποχής. (Για περισσότερες πληροφορίες: <https://neoskosmos.com/en/2021/02/15/dialogue/opinion/serbs-in-the-greek-revolution/>)

στα σοφά λόγια του περίφημου Ν. Μάρτη: «Ο Ελληνισμός και κατά τους χρόνους της δουλείας διατήρησε κατά κάποιο τρόπο τα χαρακτηριστικά συγκροτημένης πολιτείας. Σ' αυτό σημαντικό ρόλο έπαιξαν η ομιλουμένη γλώσσα, η πολιτιστική παράδοση, η μνήμη της ένδοξης ιστορίας των προγόνων, η παιδεία και κυρίως η Θρησκεία που όλα μαζί συνέβαλαν στη διαμόρφωση και διατήρηση μιας κοινής εθνικής συνείδησης».²⁶

Ωστόσο, η αλήθεια είναι πολύ πιο απλή - η πίστη ήταν η τροφός της οικοδόμησης της νέας ελληνικής ταυτότητας και η ραχοκοκαλιά του έθνους. Ίσως τα ηρωικά, επιστημονικά και καλλιτεχνικά επιτεύγματα της αρχαίας περιόδου να «ξεθώριασαν» για λίγο, ίσως οι Έλληνες να μην μπορούσαν να συμφωνήσουν αν θα χρησιμοποιούσαν την δημοτική ή την 'καθαρεύουσα' ως γλώσσα, ίσως οι αριστοκράτες να μην ήταν έτοιμοι να εγκαταλείψουν τα οφέλη και τους ρόλους που είχαν αναλάβει, αλλά ένα είναι σίγουρο - η χριστιανική γραμμή της ταυτότητας με την οποία μπορούσε να ταυτιστεί κάθε Έλληνας έχει διατηρηθεί και έχει δημιουργηθεί ένα φράγμα απέναντι στον κατακτητή μιας άλλης θρησκείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bihalji-Merin Oto et al. (1986): *Mala enciklopedija / Μικρή Εγκυκλοπαιδεία*. Βελιγράδι: Prosveta.
- Craig Gordon A. & Glibert Felix (1986): *Reflections on Strategy in the Present and Future. Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age*. New York: Princeton University Press.
- Klog Ričard (2000): *Istorija Grčke novog doba / Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας*. Βελιγράδι: Clio.
- Λόης Γεώργιος Νεκτάριος (2017): *Ιστορία της Σερβίας. Πολιτική και Εκκλησιαστική*. Αθήνα: Έννοια.
- Μάρτης Νίκος Κ. (2007): *Η πλαστογράφηση της ιστορίας της Μακεδονίας*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παιδεία / Μαλλιάρης - Παιδεία.
- Naj Džozef (2012): *Budućnost moći / Το μέλλον της ισχύος*. Βελιγράδι: Αρχιπέλαγος.
- Νέμετς Μαρία Π. / Nemes P. Marija (2020): *Ο ψυχολογικός παράγοντας στη γεωπολιτική ανάλυση και η δημιουργία κατάλληλης (γεω)στρατηγικής*. Διάλογος «Σπουδές στη Θεολογία» Επιστημονική επιθεώρηση του μεταπτυχιακού προγράμματος «Σπουδές στη Ορθόδοξη Θεολογία», τόμος ΙΑ' / 2020. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 301-328 (ISBN: 2241-0015)
- Proroković Dušan (2018): *Geopolitika Srbije - Položaj i perspektive na početku XXI veka [treće dopunjeno i prošireno izdanje] / Γεωπολιτική της Σερβίας - Θέση και προοπτικές στις αρχές του XXI αιώνα [τρίτη συμπληρωμένη και διευρυμένη έκδοση]*. Βελιγράδι: JP Službeni glasnik.

²⁶ Μάρτης 2007, 143.

GEOSTRATEGY OF GREEKS' LIBERATION AND THE ROLE OF SERBIAN PEOPLE IN IT

Summary:

Although the main goal of the Greek liberation strategy was to defeat the Turks and return the lands oppressed by the Muslim yoke, its main purpose, however, lies in building the national consciousness of the people. During the Turkish occupation, a certain identity crisis arose among the Greeks, which is completely justified by the geopolitical events and the extremely hard living conditions of the people under the foreign government. Nevertheless, this crisis did not appear immediately nor suddenly - it was caused by psychological mechanisms and it was built constructively. The easiest way to achieve this was to challenge the national values. Therefore, in order to fight against the psychological mechanisms that the Turks implemented on the oppressed people, the Greeks had to find a common basis in order to rebuild their value system, and thus their identity. Thanks to the fortunate circumstance that the Ottomans divided the conquered nations into communities according to their religious affiliation, that basis lies in Orthodoxy. Not only could every Greek resonate with this side of their identity, but the people could unite in order to overthrow the invader of foreign faith and return their lost territories. The main means available to Greece in the liberation movement and in the reconstruction of the new state was the highly developed network of commercial and naval colonies throughout Europe. Finally, the motivation for initiation liberation activities, the Greeks received from cooperation with the fraternal people of the Serbs. The religious and cultural proximity, but also confrontation with the same enemy, brought these two countries even closer and directed them towards each other, making them natural allies. Thus, in the further course of history, they continue to fight together - in both the Balkan and the World Wars. This fact proves their unbreakable friendship that withstood the geopolitical challenges for decades and continues to resist the strategic manipulations of the Great Powers.

Keywords:

(Geo)strategy,
Psychological mechanism,
Religion,
Identity crisis,
Value system,
Motivation,
Psychological factor,
Trust,
Liberation.